O STÁLOSTI MUDRCE
NEBO-LI
SERENOVI O TOM, ŽE MUDRC NEUTRPÍ ANI URÁŽKU, ANI KŘIVDU.

I

Myslím, Serene, že mohu plným právem říci, že mezi stoiky a ostatními filozofy je takový rozdíl jako mezi muži a ženami: jedna i druhá skupina přispívá ke společnému životu stejnou měrou, avšak jedni jsou zrozeni k poslouchání, druzí k poroučení. Ostatní mudrci si počínají jemně a laskavě, stejně jako domácí lékaři patřící k služebnictvu léčí obvykle nemoci těla ne tak, jak by bylo nejlepší a nejrychlejší, ale jak jim to nemocný dovolí. Stoikové nastoupili mužnou cestu a nestarají se o to, aby se nám zdála příjemná, když se po ní dáme, ale aby nás co nejdřív vysvobodila a vyvedla na onen strmý vrchol, který se tyčí tak vysoko nad dostřel kterékoli zbraně, že činí nad samotnou Štěstěnou.

„Avšak cesta, na niž jsme zváni, je příkrá a nerovná."

Co je na tom divného? Cožpak se po rovině dojde do výše? Není však tak příkrá, jak se někteří domnívají. Jen v první její části jsou balvany a srázy, jen tam vypadá neschůdná, tak jako mnohá horské stezka se zdají srázné a nerovné, protože oko je oklamáno vzdáleností, když se však přijde blíž, to, co

omyl zraku spojoval vjedno, se ponenáhlu rozčlení v jednotlivosti; a to, co se z odstupu jevilo jako prudké svahy, se změní v mírné stoupání.

II

Když nedávno padla zmínka o Marku Catonovi, ty, který nesnášíš žádnou nespravedlivost, jsi dal najevo své rozhořčení nad tím, že Catona jeho doba málo pochopila, že muže stojícího vysoko nad lidmi jako Pompeius a Caesar postavila níže než takového Vatinia, a zdálo se ti odporné, že když chtěl mluvit proti návrhu jednoho zákona, strhli z něho na fóru tógu, že si ho banda povstalců podávala od řečniště až k Fabiánovu oblouku a on přitom musel snášet, aby mu dav zbavený rozumu nadával, plival na něho a i jinak ho všemožně urážel. Já jsem ti tenkrát odpověděl: Že by ses měl rozčilovat kvůli republice, kterou takový Publius Clodius, takový Vatinius a desítky dalších ničemů prodávali a ve své slepé chamtivosti nechápali, že s ní prodávají i sebe samé. Pokud však jde o Catona, vyzýval jsem tě, aby sis nedělal starosti, neboť žádný mudrc nemůže pociťovat ani urážku, ani křivdu a v Catonovi nám bozi dali dokonalejší vzor moudrého muže, než dali dřívějším stoletím v Odysseovi a Herkulovi. Ty totiž naši stoikové prohlásili za mudrce, protože se nedali udolat námahami, pohrdali rozkošemi a zvítězili nad všemi hrůzami. Cato nezápasil s divokou zvěří, jejíž stíhání je potřebou lovce a člověka hrubší povahy, ani nepronásledoval ohněm a mečem nestvůry, ani nežil v době, kdy bylo možno věřit, že nebe spočívá na plecích jediného člověka; lehkověrnost dávných časů byla už odhozena a lidstvo dospělo k nejvyšší bystrosti. Cato se utkal se ctižádostivostí, s tím zlem s tisíci podobami a bezmeznou touhou po-

moci, kterou nedokázalo ukojit rozdělení světa mezi tři lidi, samojediný se postavil proti neřestem degenerující obce, hroutící se vlastní tíhou, držel klesající republiku, pokud toho byla schopna ruka jediného člověka, až do chvíle, kdy strháván do zkázy, kterou tak dlouho oddaloval, dobrovolně se k ní přidružil. A tak zahynulo současně to, co nemělo být odděleno, jestliže nemělo být porušeno božské právo: ani Cato nepřežil svobodu, ani svoboda Catona.

Ty si myslíš, že na takovém muži mohl spáchat křivdu dav tím, že z něho strhl praeturu nebo tógu, že potřísnil jeho svatou hlavu svou slinou? Mudrc je bezpečný, ani křivda, ani pohana se ho nemůže dotknout.

III

Zdá se mi, jako bych tě viděl vzplanout návalem nesouhlasu. Chystáš se na mě křiknout: „To je právě to, co ubírá vašim zásadám na vážnosti. Slibujete velké věci, jaké si člověk nemůže ani přát, natož věřit v jejich uskutečnění, a potom, když jste velikášsky popřeli, že by mudrc mohl být chudý, nepopíráte, že mu obyčejně chybí otrok, střecha nad hlavou a jídlo; když jste popřeli, že by mudrc mohl být nerozumný, nepopíráte, že se může pomást, říkat nesmyslná slova a odvažovat se všeho, k čemu ho donutí síla choroby; když jste popřeli, že by mudrc mohl být otrokem, nepopíráte, že může být prodáván na trhu, že může konat, co mu je poručeno a poskytovat svému pánovi služby.

Nejprve se tedy chlubíte svou nadřazeností a pak sestoupíte stejně hluboko jako ostatní, jen dáváte věcem jiná jména. A tak mám podezření, že je něčím takovým i toto tvrzení, při prvním pohledu krásné a honosné, že mudrc neutrpí ani křivdu ani urážku. Je však velký rozdíl mezi tím, zda se

domníváš, že mudrc je mimo dosah rozhořčení, nebo mimo dosah křivdy. Neboť tvrdíš-li, že bude vše snášet s klidnou myslí, pak nemá žádnou výsadu: má něco co je běžné čemu se lze naučit už opakováním křivd, totiž trpělivost. Jestliže tvrdíš, že neutrpí křivdu, jinak řečeno, že se nikdo nepokusí křivdu na něm spáchat, nechám všeho a stanu se stoikem."

Já jsem se věru nesnažil přikrášlit mudrce pomyslnou poctou slovní, ale postavit ho tam, kam nemá křivda přístup. Co to znamená? Že ho nikdo nebude znepokojovat, že na něho nikdo nebude dorážet? V přírodě není nic tak svatého, aby to bylo uchráněno před svatokrádeží. Avšak božské není méně vznešené, jestliže jsou lidé, kteří natahují ruku po velikosti, stojící vysoko nad nimi, takže na ni nemohou dosáhnout. Nezranitelné není to, co není zasaženo, ale to, co není zraněno. To je poznávací znamení mudrce, které ti ukážu.

Lze snad pochybovat o tom, že pevnější je ta síla, která není přemožena, než ta, která není vůbec napadena? Vždyť o silách, které nebyly vyzkoušeny, lze pochybovat, avšak právem je považována za nejjistější taková pevnost, která odrazila všechny útoky. Proto věz, že je na tom lépe mudrc, když mu žádná křivda neuškodí, než když se mu žádná křivda neděje. A za statečného bych prohlásil toho muže, kterého nepokoří a nepodělí přiblížení nepřátelských sil, ne však toho, který tloustne v nečinnosti uprostřed zahálčivých národů.

Já tedy tvrdím, že mudrc nepodléhá žádné křivdě. A tak nezáleží na tom, kolika střel je terčem, protože jím žádná nepronikne. Tak jako jsou některé kameny natolik tvrdé, že se jich železo netkne, tak jako nelze sekat, řezat nebo otírat ocel, ale vše co se jí dotkne, se otupí, tak jako jsou předměty, které nelze zničit ohněm, ale které si zachovají svou tvrdost

a svůj stav i v plamenech, tak jako některá skaliska vysunutá do moře lámou vlny a neukazují žádné stopy po zběsilých útocích, třebaže jsou po tolika staletí bičována příbojem, stejně tak je duch mudrce pevný a nashromáždil v sobě tolik síly, že je zabezpečen před křivdou jako věci, o kterých jsem mluvil.

IV

„Co tedy? Nenajde se nikdo, kdo by se pokusil dopustit křivdy na mudrci?"

Ale ano, pokusí se, ale křivda k němu nedosáhne, neboť vzdálenost, která ho dělí od dotyku s nižšími věcmi, je příliš velká, než aby nějaká škodlivá moc k němu svými silami dosáhla. I když budou chtít škodit lidé vlivní, které jejich moc staví vysoko nad ostatní a kteří jsou silní poslušností těch, kteří jim slouží, všechny jejich útoky ztratí svou sílu dřív, než dostoupí k jeho moudrosti, tak jako střely vymrštěné tětivou, nebo vrhacím strojem do výše, i když vystoupí výš, než kam oko dohlédne, přece klesnou k zemi dřív, než dospějí do nebe. Myslíš si snad, že tenkrát, když onen pošetilý král množstvím střel zatemnil den, dopadl některý šíp na slunce, nebo když dal hodit okovy do mořské hlubiny, že se mohly dotknout Neptuna? Právě tak jako věci na nebi unikají lidským rukám a ti, kteří boří chrámy a slévají sochy bohů, vůbec neuškodí božstvu, stejně jsou marné všechny pokusy provést něco drzého, opovážlivého, nebo nadutého mudrci.

„Avšak bylo by lepší, kdyby mu nikdo nic takového nechtěl udělat."

Žádáš od lidstva něco moc těžkého, bezúhonnost; aby křivda byla spáchána, na tom záleží těm, kteří ji chtějí spáchat, ne tomu, který by jí nemohl trpět, i kdyby byla

spáchána. Možná že dokonce moudrost lépe ukáže tím, že zachovává klid uprostřed nepřátelských výpadů, tak jako největším důkazem převahy, kterou má velitel díky svým zbraním a vojákům, je jeho naprostá bezpečnost v zemi nepřátel.

V

Chceš-li Serene, oddělme křivdu od pohany. První je svou přirozeností těžší, druhá lehčí a jen pro citlivé povahy závažná, nezraňuje lidi, ale uráží je. Ovšem lidská slabost a ješitnost jsou tak veliké, že někteří lidé nic nepovažují za trpčí. Tak najdeš otroka, který chce být raději mrskán důtkami než dostat ránu pěstí, který považuje smrt a bičování za snesitelnější než urážlivá slova. Hloupost dostoupila takové výše, že nás netrápí jen bolest, ale pouhá představa bolesti, a počínáme si jako děti, jimž nahání strach stín, ošklivá škraboška a zkřivená tvář a jež rozpláčou slova, která nerady slyší, pohyby prstů a jiné věci, před nimiž jako oběti omylu nerozvážně prchají.

Křivda v sobě obsahuje úmysl učinit někomu něco zlého. Moudrost však neponechává zlu žádné místo, neboť jediným zlem je pro ni nečestnost, která nemůže vstoupit tam, kde je ctnost a mravnost. Jestliže tedy křivda neexistuje bez zla, jestliže neexistuje žádné zlo kromě nečestnosti a nečestnost nemůže dosáhnout muže, který je oddán ctnosti, pak křivda mudrce nedosáhne, neboť jestliže křivda je snášení nějakého zla a mudrc žádným zlem netrpí, žádná křivda mudrce nezasáhne.

Každá křivda znamená škodu pro toho, jehož postihne, a nikdo nemůže pocítit křivdu bez nějaké újmy na důstojnosti, na těle nebo na věcech ležících mimo něho. Mudrc však

nemůže nic ztratit: všechno uložil v sobě, nic nesvěřil Štěstěně, svůj majetek má v bezpečí, jsa spokojen ctností, která nepotřebuje žádné věci náhodné a nemůže se proto ani zvětšovat, ani zmenšovat. Vždyť dosáhlo-li něco vrcholu svého vývoje, není možné, aby to ještě rostlo, a Štěstěna nebere nic jiného, než co sama dala; ctnost nedala, proto ji ani neodnímá. Ctnost je svobodná, neporušitelná, nepohnutelná, neotřesitelná, tak otužená proti ranám Štěstěny, že nemůže být ani vychýlena, natož přemožena; když se připravuje něco strašného, neodvrací oči; žádný její rys se nezmění, ať se před ní objeví cokoli hrozivého i cokoli příznivého.

A tak mudrc neztratí žádnou věc, jejíž ztrátu by pociťoval bolestně, neboť v jeho majetku je jedině ctnost, a z ní nemůže být nikdy vyhnán. Ostatního užívá jen z milosti; koho by se dotklo, kdyby byl připraven o něco, co mu nepatří? Jestliže tedy křivda nemůže ublížit ničemu z toho, co je mudrci vlastní, nemůže mudrc utrpět křivdu, protože jeho majetek je v pořádku, dokud je v pořádku ctnost.

Démétrios zvaný Poliorkétés dobyl Megaru. Zeptal se filozofa Stilpóna, zda o něco nepřišel, a ten mu řekl: „O nic, všechno, co je mé, je se mnou." A přitom byl jeho majetek částí kořisti, jeho dcery zajal nepřítel, jeho vlast se dostala do cizí moci a jeho samého se ptal král sedící na vyvýšeném místě a obklopený zbraněmi vítězného vojska. Avšak Stilpón ho připravil o vítězství, když prohlásil, že ačkoli bylo jeho město dobyto, nejen že nebyl poražen, ale ani neutrpěl žádnou škodu. Měl totiž u sebe opravdové statky, které nelze odejmout. Co bylo rozptýleno, rozkradeno a odnášeno pryč, nepovažoval za své, ale za náhodné a poslušné pokynu Štěstěny – bylo mu to milé jen jako něco, co není jeho vlastnictvím. Držení všeho, co přichází zvnějšku, je totiž nestálé a nejisté.

VI

Posuď nyní, zda se zloděj, pomlouvač, násilnický soused nebo nějaký boháč mocný jako král, protože je starý a bezdětný, může dopustit křivdy na tom, komu nemohla nic vyrvat válka, nepřítel a člověk, který byl považován za vynikajícího mistra v dobývání měst. Uprostřed mečů blyštících se na všech stranách, uprostřed vřavy loupících vojáků, uprostřed plamenů, krve a sutin dobytého města, uprostřed chrámů hroutících se s rachotem na sochy bohů – pro jediného člověka byl mír. Není tedy důvod, abys považoval za troufalý takový slib, k němuž ti ostatně přidám ručitele, jestliže mně samému dost nevěříš. Je jistě stěží uvěřitelné, že by se v jednom člověku mohlo najít tolik pevnosti nebo duševní síly. Avšak předstoupí muž a řekne: „Nemáš žádný důvod k pochybnostem, zda se může ten, kdo se narodil jako člověk, pozvednout nad lidskou úroveň, zda se může klidně dívat na bolesti, škody, boláky, rány, velké převraty burácející kolem něho a snášet tvrdosti pokojně a štěstí umírněné, přičemž před tvrdostí neustupuje a na štěstí nespoléhá, je stále týž v rozdílných situacích a nic nepovažuje za své kromě sebe samého. Tady jsem, abych před vámi dosvědčil, že se na rozkaz tohoto dobyvatele měst otřásaly hradby pod nárazy beranů, že se náhle hroutily vysoké věže nad podzemními chodbami a podkopy a rostl násep do úrovně nejvyšších tvrzí, ale že nelze najít žádné stroje, které by otřásly pevným duchem. Právě jsem se vyhrabal z trosek domu, ze všech stran mě ozařovaly požáry a já jsem unikl plamenům potoky krve; nevím, jaký osud postihl mé dcery, možná že ještě horší než město; jsem sám a stár, vše, co vidím kolem sebe, je nepřátelské, a přesto prohlašuji, že můj majetek je nedotčený a neporušený. Pevně držím a mám vše, co jsem měl svého.

Není důvodu, abys mne považoval za přemoženého a sebe za vítěze: to jen tvé štěstí přemohlo mé štěstí. Nevím, kde je to, co bylo vratké a měnilo pána; pokud jde o mé věci, ty jsou u mne, ty budou u mne.

Boháči ztratili svůj majetek, prostopášníci ztratili své lásky, své nevěstky, které milovali k velké škodě své cti, ctižádostivci přišli o radnici, fórum a místa určená k veřejnému ukájení nectností, lichváři ztratili své dlužní úpisy, pod nimiž si lakota v klamné radosti představuje bohatství: já však mám všechno beze škody a úhony. Proto se zeptej těch, kteří pláčou a naříkají, kteří na ochranu peněz nastavují taseným mečům nahou hruď, kteří prchají před nepřítelem s nákladem v náruči."

Milý Serene, buď tedy přesvědčen, že onen dokonalý muž, plný lidských i božských ctností, nic neztrácí. Jeho poklady jsou chráněny pevnými a nedobytnými hradbami. Nesrovnávej s nimi zdi Babylónu, do nichž vstoupil Alexandr, ani hradby Kartága nebo Numantie, dobyté týmž člověkem, ani Kapitol nebo jeho tvrz, které nesou stopy po nepřátelích. To, co chrání mudrce, je bezpečné před požárem i před útokem, nemá žádný vchod, tyčí se vysoko, je nedobytné, rovné bohům.

VII

Nesmíš říkat, jak to máš ve zvyku, že tohoto našeho mudrce nelze nikde nalézt. Nevymýšlíme se ho jako neskutečnou ozdobu lidského ducha ani jako přeludný ideál, který nabývá v našich touhách nesmírné velikosti, ale takového, jak ho vypodobňujeme, jsme už ukázali a ještě ukážeme, možná jen zřídka, vždy jednou za dlouhý čas v průběhu věků jednoho; vždyť co je velké, co překračuje obvyklou a běžnou

míru, to se nerodí často. Ostatně nevím, zda právě Marcus Cato, jehož jméno dalo podnět k této úvaze, náš příklad ještě nepřekračuje.

Konečně to, co zraňuje, musí být silnější než to, co je zraňováno. Ničemnost však není silnější než ctnost. Mudrc proto nemůže být zraněn. Ukřivdit dobrým se pokoušejí jen špatní: mezi dobrými je mír. Jestliže může být zraněn, jen kdo je slabší, dále jestliže špatný je slabší než dobrý a jestliže se dobří nemusejí bát křivdy od nikoho leda od toho, kdo jim je nepodobný, pak na mudrce křivda nedopadne. Na to už tě přece nemusím upozorňovat, že pouze moudrý je dobrý.

„Jestliže byl Sókratés," namítneš, „odsouzen nespravedlivě, utrpěl křivdu."

Zde si musíme uvědomit, že se může stát, aby se někdo na mně dopustil křivdy a já abych ji neutrpěl. To je stejné, jako kdyby někdo něco vzal v mé venkovské vile a položil to v mém domě ve městě: on by kradl, já bych nic neztratil. Někdo se může provinit, i když nezpůsobí škodu. Jestliže by někdo souložil se svou ženou v domění, že je to cizí žena, dopustí se cizoložství, třebaže ona bude v tomto ohledu nevinná. Někdo mi podal jed, ten však smíšen s pokrmem ztratil svou působivost: on se dopustil zločinu tím, že podal jed, i když neublížil. Stejně tak je vrahem ten, jehož zbraň byla zneškodněna šatem, který se jí postavil do cesty. Měříme-li velikost viny, byly všechny zločiny provedeny ještě před dokonáním činu.

Existují věci, jejichž povaha je taková a které jsou vůči sobě navzájem v takovém vztahu, že první může být bez druhé, avšak druhá bez první ne. Pokusím se toto tvrzení dokázat. Mohu pohybovat nohama, aniž bych běžel, nemohu však běžet, aniž bych pohyboval nohama. I když jsem ve

vodě, mohu neplavat, jestliže však plavu, nemohu nebýt ve vodě. Obdobné je i to, o čem je řeč: jestliže byla spáchána, není nutné, abych já ji utrpěl. Může totiž dojít k mnoha okolnostem, které ode mne křivdu odvrátí. Nějaká náhoda může srazit stranou ruku už napřaženou, a stejně tak může něco odvrátit nebo zachytit jakoukoli křivdu, takže byla spáchána a současně nebyla utrpěna.

VIII

Kromě toho spravedlnost nemůže utrpět nic nespravedlivého, protože protivy se neslučují; křivda, to jest nespravedlivost, nemůže být spáchána jinak než nespravedlivě; nemůže být tedy spáchána nějaká křivda na mudrci. Není důvod, aby ses divil, že na něm nikdo nemůže spáchat křivdu: ani prospět mu nikdo nemůže. Na jedné straně mudrci nechybí nic, co by bylo hodné mudrce. Aby mohl něco dát, musel by to totiž dříve mít, nemá však nic, z čeho by měl mudrc radost, kdyby bylo přeneseno na něho. Nemůže tedy nikdo mudrci ani uškodit, ani prospět, protože co je božské, to si od nikoho nemůže přát pomoc, ani nemůže od nikoho utrpět škodu, a mudrc je blízko, blíž než kdokoli jiný, samotným bohům a až na svou smrtelnost je podobný bohu. Usilovně bude mířit k oněm věcem vznešeným, plným řádu, neotřesitelným, pohybujícím se stále stejným a svorným během, bezpečným, laskavým, zrozeným k obecnému dobru, blahodárným pro sebe i pro druhé a nebude toužit po ničem nízkém, pro nic nízkého nebude plakat.

Kdo se opírá o rozum a prochází lidským údělem s božským duchem, nemá místečko, kde by k němu křivda měla přístup. Myslíš, že mluvím jen o křivdě spáchané člověkem? Nemůže utrpět křivdu ani od Štěstěny, která vždy ustoupila

poražená, kdykoli se utkala s ctností. Jestliže s vyrovnanou a klidnou myslí přijímáme to největší, co je poslední hrozbou rozhněvaných zákonů a nejkrutějších vládců, u čeho končí moc Štěstěny, jestliže víme, že smrt není zlo, a proto ani křivda, mnohem snáze sneseme jiné věci, škody a bolesti, zneuctění, změnu pobytu, osiřelost, rozchod. I kdyby se všechno toto nahrnulo na mudrce naráz, nesrazí ho to do propasti, tím méně bude plakat při útoku některé jednotlivé věci. A jestliže snese rozumně zákruty Štěstěny, oč rozumněji snese křivdy mocných lidí, o nichž ví, že jsou nástroji Štěstěny!

IX

Mudrc snáší proto vše tak jako chlad zimy a drsnost podnebí, jako horečky a choroby a ostatní, k čemu dochází působením náhody, a o žádném člověku nemá tak dobré mínění, aby si o něm myslel, že něco učinil veden rozumem, protože jen mudrc má rozum. Všichni ostatní lidé neznají jednání založené na rozumové úvaze, jen lsti a nástrahy a nekontrolovaná hnutí mysli, což mudrc zahrnuje do oblasti náhodného. Všechno náhodné však zuří mimo nás, tedy i křivda.

Mysli i na to, jak bohaté jsou zdroje křivd pro ona jednání, jejichž cílem je přivést nás do nebezpečí, například když je proti nám podplacen žalobce nebo vzneseno křivé obvinění, když je rozdrážděna nenávist mocnějších nebo když dojde k jinému zákeřnému jednání, které se objevuje mezi Římany. Častá je i taková křivda, že byl někomu vyražen z ruky zisk nebo odměna, po níž dlouho toužil, že mu bylo vyrváno dědictví, jehož se s velkým úsilím domáhal, že byl připraven o výnosné přátelství s bohatou rodinou. Tomu se mudrc vyhne, protože nezná, ani co je to život ovládaný nadějí, ani strachem.

Teď k tomu ještě přidej, že nikdo nesnáší křivdu s klidnou myslí, ale že když ji pociťuje, je rozrušen, že je však před rozrušením chráněn člověk, jenž nepodléhá omylům, jenž se ovládá, jenž je nanejvýš klidný a pokojný. Vždyť jestliže se ho křivda dotkne, také jím otřese a podráždí ho; mudrc však nezná hněv, jejž probouzí představa křivdy, a nemohl by neznat hněv, kdyby pro něho nebyl neznámý i pocit křivdy, o níž ví, že ho nemůže postihnout. Proto je tak hrdý a veselý, proto ta ustavičná radost v jeho srdci. A cítí se tak málo zasažen ranami věcí i lidí, že mu dokonce i sama křivda je užitečná, protože mu umožňuje, aby vyzkoušel sám sebe a svou ctnost.

Zapřísahám vás, mějme v úctě takový duševní postoj a s pozornou myslí i sluchem sledujme, jak je mudrc chráněn před zásahem křivdy! Tím se nic neubírá vaší opovážlivosti nebo vašim nenasytným vášním nebo vaší slepé a nerozvážné pýše: žádáme tuto svobodu pro mudrce, aniž bychom se chtěli dotknout vašich chyb. Neusilujeme o to, abyste nesměli páchat křivdu, ale aby mudrc mohl nechat všechny křivdy nepomstěné a bránit se trpělivostí a velikostí ducha. Tak při hrách o náboženských svátcích mnozí zvítězili tím, že unavili svou vytrvalou trpělivostí paže těch, kteří je napadali. Mysli si, že mudrc je z rodu takových lidí, z těch, kteří dlouhým svědomitým cvičením získali pevnost k snášení a unavení každé nepřátelské síly.

X

Probrali jsme první část a nyní přejdeme ke druhé, v níž budeme dokazovat nicotnost urážky různými důvody, z nichž některé budou speciální, většina však bude mít platnost obecnou. Urážka je méně významná než křivda, můžeme si na ni

spíše jen stěžovat než ji mstít – ani zákony ji nepovažují za hodnou trestu.

Nelibost, kterou působí, pochází z ubohosti duše, která se cítí uražena nějakým neuctivým slovem nebo činem, například: „On mě dnes nepřijal, ačkoli jiné přijímal“, „Při mých slovech pyšně odvrátil tvář, otevřeně se jim smál“, „Nevykázal mi místo na prostředním lehátku, ale na dolním“ a jiné nářky toho druhu, které nelze nazvat jinak než nářky nedůtklivého ducha. Něco takového dělají obyčejně lidé rozmazlení štěstím, neboť ti, kteří mají horší potíže, nemají čas dávat pozor na takové věci. Pod vlivem přílišné nečinnosti se tím nechají vyvést z míry povahy od přírody slabé a zženštilé, zchoulostivělé nedostatkem opravdové křivdy, a navíc většina urážek vzniká chybným výkladem. A tak ten, kdo se cítí uražen, ukazuje, že v něm není ani trochu rozumnosti ani sebedůvěry. Takový člověk si totiž myslí, že jím ten druhý pohrdá, a pociťuje to bolestně, protože se sám malodušně pokořuje a ponižuje. Moudrým naproti tomu nikdo nepohrdá: on sám zná svou velikost a nikomu nepovoluje nad sebou takové právo a nejenže překonává všechno to, čemu bych říkal spíše potíže než utrpení duše, ale on je ani necítí.

Jsou jiné věci, které mudrce zasahují, i když ho nesrazí, jako například tělesná bolest a slabost, ztráta přátel a dětí a zkáza vlasti zachvácené válečným požárem. Nepopírám, že mudrc takové věci cítí, vždyť si nemyslíme, že je tvrdý jako kámen nebo kus železa. Snášet to, co necítíš, to není žádná ctnost. Jak to s tím tedy je? Jsou rány, které zachycuje, ale když je zachytil, překonává je, léčí je, zneškodňuje je. Menší však ani necítí, neužívá proti nim své obvyklé schopnosti snášet tvrdosti, ale buď si jich ani nevšimne, nebo je pokládá za směšné.

XI

Kromě toho, protože velkou část urážek mají na svědomí lidé pyšní a domýšliví a takoví, kteří špatně snášejí štěstí, má mudrc prostředek k odražení jejich nafoukané zpupnosti, nejkrásnější ze všech ctností, velikost ducha. Ta se přenese přes všechny věci toho druhu jako přes prázdné přeludy snů a noční vidění, která v sobě nemají nic pevného a skutečného. Současně si myslí, že všichni lidé stojí příliš nízko, než aby měli odvahu pohrdat něčím, co je o tolik převyšuje. *Contumelia* – urážka byla pojmenována podle *contemptus* – pohrdání, protože nikdo takovou křivdou nepostihuje nikoho jiného než toho, kým pohrdá. Nikdo však nepohrdá člověkem lepším a větším, i když dělá něco, co obvykle pohrdající dělají. Vždyť děti bijí rodiče do obličeje, ty zcela malé cuchají a škubou matčiny vlasy a třísní je slinou nebo odhalují před zraky svých blízkých to, co má být zakryto, a používají neslušná slova, a ničemu z toho neříkáme urážka. Proč? Protože ten, kdo to dělá, nemůže pohrdat.

Ze stejného důvodu nás pobaví vtipy našich otroků, i když jsou pro nás urážlivé, a jejich opovážlivost si nakonec leccos dovolí i vůči pozvaným hostům, jestliže začala u pána, a právě ti nejvíc hodní opovržení, kteří jsou sami předmětem posměchu, bývají nejhubatější. Někteří lidé schválně kupují drzé mladé otroky a jejich nestoudnost ještě podněcují zvláštním školením, aby ze sebe na všechny strany chrlili předem nastudované utrhačné řeči. Tomu pak neříkáme urážky, ale špičkování. Jaké bláznovství to však je, hledat v týchž věcech jednou zábavu a podruhé urážku, a když ti něco řekne přítel, označit to za nadávku, kdežto když ti totéž řekne otrok, za žertovnou duchaplnost!

XII

Postoj, jaký my zaujímáme vůči dětem, zaujímá mudrc vůči všem, kteří jsou dětinští, i když už mají mládí za sebou a jsou šediví. Postoupili snad ve srovnání s dětmi kupředu takoví lidé, v jejichž nitru jsou stejné nectnosti a omyly, jenže zvětšené, kteří se od dětí odlišují jen velikostí a stavbou těla, jinak jsou však stejně přelétaví a nestálí, stejně bez výběru se shánějí po rozkoších, jsou stejně nepokojní, a pokud jsou klidní, není to zásluha duševní síly, ale strachu? Řekl by někdo, že je mezi nimi a dětmi nějaký jiný rozdíl kromě toho, že děti jsou chtivé kostek, ořechů a drobných mincí, kdežto oni zlata, stříbra a celých měst, že děti mají své úředníky a hrají si na lemovanou tógu, svazky prutů a soudní stolec, kdežto oni stejnou hru provozují doopravdy s vážnou tváří na Martově poli, na fóru a v radnici, že děti si plácají na mořské pláži napodobeniny domů z písku, kdežto oni, jako by konali něco velikého, kladou s námahou kámen na kámen a stavějí zdi a střechy a to, co bylo vynalezeno na ochranu těla, mění v jeho nebezpečí.

Poblouznění dospělých je tedy stejné jako poblouznění dětí, jenže je zaměřeno na jiné věci a je větší.

Proto mudrc právem přijímá jejich urážky jako vtipy a občas je napomíná a trestá, jako by to byly děti, ne proto, že by cítil křivdu, ale že oni ji způsobili a že chce, aby to už nedělali. Tak se totiž i zvířata ochočují ranami a nehněváme se na ně, když nechtějí dovolit jezdci, aby si na ně nasedl, ale krotíme je, aby bolest přemohla jejich vzpurnost. To je tedy vysvětlení námitky, kterou slýcháme: proč mudrc trestá ty, kteří se dopustili urážky nebo křivdy, jestliže je necítil? On se totiž nemstí, ale napravuje je.

XIII

Proč nechceš připustit, že lze tuto pevnost ducha najít u mudrce, třebaže ji můžeš pozorovat u jiných, ne však vyvolanou stejnou příčinou? Kterýpak lékař se hněvá na duševně chorého? Kdo se zlobí na člověka v horečce, který nadává, když mu zabránili pít studenou vodu?

Mudrc zaujímá ke všemu takový postoj jako lékař ke svým nemocným. Ten nepokládá za nedůstojné dotýkat se jejich genitálií, když potřebují ošetření, ani prohlížet jejich výkaly a výměšky, ani poslouchat ošklivá slova zuřících šílenců. Mudrc ví, že všichni ti lidé, kteří si vykračují v tógách nebo v nachovém oděvu a na pohled kypí zdravím, jsou zdraví jen zdánlivě, a dívá se na ně jako na nemocné, kteří se nedovedou ovládat. Proto se ani nezlobí, jestliže si dovolí něco drzejšího k tomu, kdo je léčí, a tak jako si vůbec neváží jejich poct, stejně tak se nestará o jejich neuctivost.

Nebude pociťovat zalíbení v tom, že mu nějaký žebrák bude prokazovat úctu, ani nebude považovat za urážku, jestliže mu někdo ze spodiny neodpoví na pozdrav, a stejně tak nebude nosit hlavu vzhůru, jestliže k němu budou vzhlížet s úctou mnozí boháči (*ví totiž, že se ničím neliší od* žebráků, že jsou na tom dokonce ještě hůř, neboť žebrákům chybí málo, jim mnoho), a naopak nedotkne se ho nepříjemně, jestliže médský král nebo asijský Attalos, až on ho bude zdravit, přejde kolem něho mlčky s nadutou tváří. On ví, že jejich postavení není ani o trochu záviděníhodnější než postavení toho, komu bylo ve velké domácnosti dáno na starost ošetřování nemocných a pomatených.

Bude mě snad zlobit, jestliže mě neosloví jménem někdo z těch, kteří obchodují u Kastorova chrámu, kupují a prodávají ničemné lidské zboží a mají krámy nabité spoustou těch

nejhorších otroků? Myslím že ne. Co dobrého může mít při sobě ten, který má pod sebou jen špatné? Tedy jako nedbá mudrc na přívětivost a nepřívětivost u takového člověka, nedbá na ně ani u krále: „Máš pod svou mocí Parthy, Médy a Baktrijce, ale držíš je pohromadě jen strachem, nesmíš kvůli nim uvolnit tětivu u luku, je to ta nejhorší sebranka, prodejná a toužící po novém pánovi."

Na mudrce tedy nezapůsobí ničí urážky, neboť i když se všichni lidé mezi sebou liší, on je přesto všechny považuje za stejné, protože jsou stejně hloupí. Vždyť jestliže se jednou sníží tak hluboko, že na sebe nechá zapůsobit křivdou nebo urážkou, nikdy nebude moci být ve své duši klidný; duševní klid je však něco, co je výhradním majetkem mudrce. Tím, že nepřipustí, že se ho dotkla urážka, neposkytne důkaz úcty tomu, kdo ji spáchal; člověk totiž nutně pociťuje radost, když ho ctí ten, jehož pohrdání by ho bolelo.

XIV

Někteří jsou takoví blázni, že věří, že je může urazit i žena. Co záleží na tom, o koho jde, kolik má nosičů nosítek, kolik zlata tíží její uši, jak široké je křeslo, na němž sedí! Stejně je to tvor nerozumný, pudový, oddávající se vášním, ledaže se jí dostalo hodně znalostí a vyššího vzdělání.

Jiní těžce nesou, když do nich vrazí otrok ohřívající želízka na kadeření vlasů, a mluví o urážce, když má vrátný špatnou náladu, když je nomenklátor pyšný, když je komorník příliš důležitý. Jak hlasitý smích by měl zaznít při těchto hloupostech, jakou radostí by se mělo naplnit srdce člověka pozorující svůj klid uprostřed zmatku cizích omylů!

„Co tedy? To se mudrc ani nepřiblíží ke dveřím, které hlídá hrubý vrátný?"

Ale ano, jestliže ho k tomu dožene nezbytnost, pokusí se o to a bude ho chlácholit, ať je to kdokoli, tak jako chlácholíme zlého psa házením chleba, a nebude ho ani mrzet, když mu něco dá, aby mohl překročit práh – pomyslí si přitom, že i na některých mostech se musí za přechod platit. A dá také nějaký dárek tomu, kdo vybírá tuto „daň" z pozdravných návštěv, ať je to kdokoli, neboť umí kupovat věci, které jsou na prodej. Je malicherný, kdo je sám se sebou spokojen, že odpověděl vrátnému, jak si zasloužil, že mu přelomil hůl, že přišel k pánovi domu a požádal ho, aby dal otroka zpráskat. Kdo se pouští do boje, snižuje se na úroveň svého protivníka, a i když vyhraje, ukáže se jako jemu rovný.

„Avšak co udělá mudrc, když dostane políček?"

To, co udělal Cato, když byl udeřen do tváře: nerozpálil se hněvem, nepomstil se za křivdu, ale ani ji neprominul, nýbrž popřel, že se vůbec něco stalo. Nepřipustit, že došlo ke křivdě, bylo od něho velkodušnější než odpustit.

Nebudeme se tím však dlouho zabývat, vždyť každý ví, že nic z toho, co je považováno za zlo nebo dobro, nepřipadá mudrci takové jako všem ostatním. Neohlíží se na to, co lidé pokládají za nečestné nebo špatné. Nejde, kudy se ubírá množství, ale tak jako se hvězdy pohybují opačným směrem než obloha, tak on postupuje proti obecnému mínění.

XV

Proto přestaňte říkat: „Mudrc tedy nepocítí křivdu, bude-li mu vypíchnuto oko? Nepocítí urážku, jestliže ho neslušné výkřiky nemravů poženou přes fórum, jestliže mu na hostině u krále vykážou místo u dolního konce stolu a nechají ho jíst s otroky přidělenými k nejhorším pracím, jestliže bude nucen nechat si líbit něco jiného z věcí trapných pro ušlechtilý mravní cit, co si jen lze vymyslet?"

To všechno, i když toho bude sebevíc a i když to bude sebetěžší, bude stále stejného rázu: když se to člověka nedotkne, jestliže to bude malé, nedotkne se ho to, ani bude-li to větší: jestliže se ho to nedotkne, bude-li toho málo, nedotkne se ho to, ani bude-li toho víc. Vy si však podle své slabosti tvoříte představu o velkém duchu, a když jste si rozvážili, kolik byste asi sami mohli snést, kladete hranice mudrcovy trpělivosti o kousek dál. On však s vámi nemá nic společného, jej jeho ctnost umístila v jiných končinách světa.

Hledej věci obtížné a vše, co lze těžko snášet a co člověk nerad slyší a vidí: mudrc se nenechá zavalit ani všemi dohromady a bude odolávat všem najednou stejně jako každé zvlášť. Kdo říká, že mudrc toto snese a ono ne, a drží velikost ducha uvnitř určitých mezí, ten si počíná špatně: Štěstěna nás přemůže, jestliže ji nepřemůžeme úplně. Aby sis nemyslel, že je to stoická necitelnost, Epikúros, kterého vy si berete za ochránce své nečinnosti a který podle vašeho názoru přikazuje změkčilost, zahálčivost a hledání rozkoší, tento Epikúros říká:

„Štěstěna zřídka vstoupí mudrci do cesty."

To jsou slova skoro mužná! Mluv ještě statečněji a Štěstěnu zcela odsuň stranou!

Toto je dům mudrcův: těsný, bez přepychu, bez hluku, bez nádhery, není střežen vrátnými, kteří třídí dav návštěvníků s vybíravostí, za kterou si dávají zaplatit, avšak přes jeho práh Štěstěna nepřekročí, ačkoli je volný a bez vrátných: ona ví, že není pro ni místo tam, kde není nic jejího.

XVI

Jestliže i Epikúros, který toho tolik dovolil tělu, vystupuje proti křivdám, co se u nás může zdát neuvěřitelné nebo překračující meze lidské přirozenosti? On říká, že pro mudrce jsou

křivdy snesitelné, my říkáme, že pro mudrce křivdy neexistují. A neříkej, že to je v rozporu s přirozeností? Nepopíráme, že je nepříjemné být bičován, poražen na zem, přijít o některý úd, ale popíráme, že tohle všechno jsou křivdy; neupíráme jim cit pro bolest, ale jméno křivdy, nepřijatelné, dokud je ctnost v pořádku. Uvidíme, kdo má pravdu; v každém případě jsme oba zajedno v tom, že pohrdáme křivdou.

Ptáš se, jaký je rozdíl mezi oběma názory? Takový, jako mezi dvěma statečnými gladiátory, z nichž jeden si tiskne ránu a stojí na místě, druhý se ohlíží na volající diváky a ukazuje, že to nic není, a odmítá přerušení zápasu. Nepovažuj to, v čem se rozcházíme, za velké. K tomu, o čem je řeč a co jediné nás zajímá, vybízejí oba příklady shodně: abychom pohrdali křivdami a urážkami, které bych označil jako stíny křivd a podezření z křivd. K tomu, aby člověk pohrdal urážkami, ani nemusí být mudrc, na to stačí, když se dokáže ovládat, když si dovede říci: „Děje se mi to zaslouženě, nebo nezaslouženě? Jestliže zaslouženě, není to urážka, je to soud; jestliže nezaslouženě, měl by se zastydět ten, kdo jedná nespravedlivě." A čemu se vlastně říká urážka? Tropil si žerty z mé plešatosti, z mých nemocných očí, z mých hubených nohou, z mé postavy. Jaká je to urážka, slyšet to, co každý vidí? Smějeme se něčemu, když to bylo řečeno mezi čtyřma očima, ale zlobíme se, když bylo totéž řečeno před více lidmi, a nepovolujeme druhým říkat to, co sami o sobě říkáme denně. Baví nás umírněné žerty, hněváme se pro přehnané.

XVII

Chrýsippos vypravuje, jak se jeden člověk zlobil, protože ho kdosi nazval mořským skopcem. Viděli jsme v senátě plakat Fida Cornelia, zetě Ovita Nasona, když o něm Corbulo řekl,

že je oškubaný pštros. Při jiných nadávkách, dotýkajících se urážlivě jeho mravů a jeho života, zůstal klidný, při této tak nesmyslné mu tekly slzy. Tak slabý je duch, když ho opustí rozum!

A co říci tomu, že nás uráží, když někdo napodobuje náš způsob řeči, naši chůzi, když znázorňuje nějakou tělesnou vadu nebo špatnou výslovnost? Jako by se to stalo známější, když to jiný dělá po nás, než když to děláme sami! Někteří neradi slyší o stáří, o bílých vlasech a o jiných znacích věku, jehož si přejeme dosáhnout. Některé pálí výtka chudoby, kterou sám sobě vyčítá každý, kdo ji skrývá. A tak připravíš dotěrné, kteří urážejí svým vtipem, o námět k žertování, jestliže budeš na svůj účet sám žertovat dřív; kdo se směje sám sobě, připravuje druhé o příležitost k posmívání.

Říká se, že Vatinius, zrozený k posměchu a k nenávisti, byl vtipný a prostořeký šprýmař; sám toho mnoho napovídal o svých nohou a o svém krku plném jizev, a tak se vyhnul posměškům svých nepřátel, kterých měl víc než nemocí, především Ciceronovým. Jestliže to mohl dělat svým nestoudným jazykem Vatinius, který se ve věčných hádkách odnaučil stydět, proč by to nemohl udělat ten, kdo ušlechtilými studiemi a pěstováním filozofie dosáhl určitého stupně dokonalosti?

Dodej k tomu, že jedním druhem pomsty je připravit toho, kdo se dopustil urážky, o radost z ní. Takoví lidé si pak říkají? „Jsem to chudák! Myslím, že mi nerozuměl." Urážka dosáhne svého cíle jen tenkrát, když ji postižený cítí a když je jí pohoršen. Nactiutrhač ostatně jednou narazí na sobě rovného – najde se někdo, kdo pomstí i tebe.

XVIII

Gaius Caesar, který kromě jiných nectností, jimiž oplýval, rád urážel, měl podivuhodný sklon každého zasáhnout něja-

kým šlehnutím, třebaže sám vydatně zavdával podnět k smíchu. Odporná byla jeho bledost svědčící o jeho šílenství, jeho oči, zapadlé pod čelem vyhlížejícím jako čelo stařeny, hleděly posupně, jeho holá lebka tu a tam stříknutá vyžebranými vlasy byla znetvořená. Přidej k tomu krk ježící se chlupy jako štětinami, hubená lýtka, nadměrně velké nohy. Nebralo by konce, kdybych chtěl vypravovat zvlášť o každé urážce, kterou adresoval svým rodičům a prarodičům i všem stavům římského státu. Uvedu jen ty, které ho stály život.

Mezi nejpřednější přátele počítal Valeria Asiatika, člověka prudkého, který nesnášel, ani aby byli v jeho přítomnosti uráženi druzí. Jednou na hostině, což bylo totéž, jako by to bylo na veřejném shromáždění, mu Caligula řekl pěkně nahlas, že jeho manželka v posteli za mnoho nestojí. Dobří bohové! Něco takového měl ten muž poslouchat! A až tak daleko měla dojít císařova zvůle, že vypravoval ne snad bývalému konzulovi, ne snad příteli, ale přímo manželovi o tom, že spal s jeho ženou a že z toho nic neměl!

Naproti tomu Chaereas, vojenský tribun, neměl jazyk zdaleka tak obratný jako paže, jeho hlas byl mdlý, a kdybys neznal jeho čin, dost bys ho podezříval. Když si přicházel pro heslo dne, Gaius mu někdy určoval jako heslo „Venuše", jindy „Priapus" a jedním nebo druhým způsobem vytýkal tomuto muži ve zbrani jeho zženštilost – a přitom sám byl oblečen do průsvitné tuniky, na nohou měl sandály a byl samý zlatý šperk. A tak ho donutil, aby použil meč, aby už víckrát nemusel žádat o heslo. Chaereas zvedl první ze spiklenců ruku a jedinou ranou mu uťal hlavu. Potom se na všech stranách pozvedlo mnoho mečů v rukách těch, kteří mstili křivdy veřejné i soukromé, ale první se jako muž projevil ten, od kterého by se to nejméně čekalo.

Avšak týž Gaius považoval za urážku všechno možné, tak jak už urážky nesnášejí lidé, kteří velmi rádi urážejí. Rozhněval se na Herennia Macra, protože ho při pozdravu oslovil jako Gaia, a onomu centurionovi první centurie neprošlo beztrestně, že mu řekl „Caligulo"; protože se narodil v táboře a byl vychováván legiemi, říkalo se mu obyčejně touto přezdívkou a vojáci se nikdy nezvykli na jiné jméno, jenže když chodil s kothurny na nohou, považoval už slovo Caligula za nadávku a urážku.

Tedy i když naše dobrota upustí od msty, bude nám útěchou pomyšlení, že v budoucnu někdo toho člověka potrestá za jeho drzost, pýchu a nespravedlivost, neboť tyto nectnosti se obyčejně nevyčerpají jedinou urážkou spáchanou na jedné osobě.

XIX

Podívejme se na příklady těch, u nichž chválíme jejich trpělivost, třeba na Sókrata, který přijal v dobrém veřejně přednesené vtipy komedií mířící na něho a smál se jim stejně tak, jako když na něho jeho manželka Xanthippé vylila splašky. Antisthenovi předhazovali, že jeho matka je thrácká barbarka; on na to odpověděl, že i matka bohů pocházela z hory Ídy.

Nepouštějme se do žádné hádky a rvačky. Odejděme pryč, nevšímejme si útoků tohoto druhu podniknutých nerozumnými lidmi (něčeho takového jsou totiž schopni jen nerozumní lidé), nedělejme žádný rozdíl mezi poctami a křivdami davu, křivdami se netrapme a z poct se neradujme. Jinak ze strachu před urážkami nebo z odporu k nim zanedbáme mnoho nezbytných úkolů a nedodržíme závazky veřejné i soukromé, někdy i životně důležité, jen z pošetilých obav, abychom nesly-

šeli něco urážlivého. Jindy zase rozhněváni na mocné dáme najevo tento svůj pocit s přehnanou svobodomyslností. Avšak nedat si nic líbit, to není svoboda, to je omyl; svoboda znamená být povznesen nad křivdy a učinit ze sebe takového člověka, který je sám sobě zdrojem radosti, odloučit se od věcí vnějších, abychom nežili životem bez klidu jako ten, kdo se bojí posměchu všech, kdo se bojí jazyka všech. Vždyť kdo by se nemohl dopustit proti nám urážky, jestliže jeden jediný může?

Avšak mudrc a ten, kdo usiluje o moudrost, užijí každý jiného prostředku. Nedokonalým a těm, kteří se ještě řídí obecným soudem, musí být totiž dáno na uváženou, že se musí pohybovat mezi křivdami a urážkami: všechno dopadne lehčeji těm, kteří to čekali. Čím víc kdo vyniká rodem, pověstí, majetkem, tím statečněji ať se chová a pamatuje si, že v prvním šiku stojí vybrané oddíly. Urážky, hanlivá slova, nadávky a jiné pohany ať snáší jako křik nepřátel, jako šípy vystřelené zdaleka a kameny svištící kolem přilby, ale nezraňující. Křivdy pak ať snáší jako rány zachycené zbraněmi nebo uvázlé v hrudi, ať pod nimi neklesá, ať ani o krok neustupuje. I když jsi tísněn a drcen nepřátelskou silou, přesto je hanba couvnout. Braň místo přidělené přírodou. Ptáš se, které místo to je? Místo muže.

Mudrc má po ruce jinou pomoc, opačnou, než byla právě uvedená. Vy totiž ještě bojujete, on už dobyl vítězství. Neodporujte svému dobru a živte tuto naději ve svém srdci, dokud nedojdete k pravdě, ochotně přijímejte lepší zásady a pomáhejte si vírou a touhou. Je v zájmu lidského společenství, aby bylo něco nepřemožitelného, aby existoval někdo, proti komu je Štěstěna bezmocná.